

KRONIKA
ČASOPIS ZA SLOVENSKO KRAJEVNO ZGODOVINO

27. letnik Ljubljana 1979 2. zvezek

Karl Pišec: Utrdbena rabota mariborska — Stran 81

Compulsory Labour in Connection with the Maribor Fortification

Andreja Vrišer: Prispevek k razvoju noše v 17. stoletju na Slovenskem. Grobni najdbi iz Betnave pri Mariboru in Gradu pri Slovenjem Gradcu — Stran 94

Contribution to the Development of Clothing in Slovenia in the 17th Century. Findings in Graves at Betnava near Maribor and at Grad near Slovenj Gradec

Jože Mlinarič: Napad Uskokov na kosta-njeviško cisterco leta 1736 — Stran 100

Attack of Bosnian Desertes (Uskoki) on the Benedictine Monastery in the Year 1736

Elisa Boltin-Tome: Tehnika gradnje bene-čanske ceste v dolino Rižane — Stran 106

Construction of the Venetian Road in the Val-ley of Rižana

Na ovitku: Franz Kurz zum Thurn und Goldenstein, Ljubljana, pogled na mesto s Cekinovega gradu. Original v Narodnem muzeju (foto Srečo Habič)

Ureja uredniški odbor. Glavni in odgovorni urednik Olga Janša-Zorn. Tehnični urednik Vasko Simoniti

Izdaja in zalaga Zgodovinsko društvo za Slovenijo, sekcija za krajevno zgodovino. Predstavnik Majda Kunaver — Tiska tiskarna Tone Tomšič v Ljubljani. Uredništvo in uprava v Ljubljani, Mestni trg 27/III. Tekoči račun 50101-678-47483 — Letna naročnina 160 din, posamezna številka 60 din.

Maja Žvanut: Prva svetovna vojna v očeh dveh slovenskih ilustriranih časopisov — Stran 112

First World War as Viewed by Two Slovene Illustrated Newspapers

Olga Janša-Zorn: Agrarna reforma na ve-leposestvu Jablje — Stran 117

Agrarian Reform on the Latifundia of Jablje

Iz starih fotografskih albumov — Stran 127
Photos from old albums

Delo naših zavodov in društev — Stran 129
Notes on the activity of our institutes and as-sociations

Nové publikacije — Stran 134
New publications

UTRDBENA RABOTA MARIBORSKA

KARL PIŠEC

Ta se je začela vzporedno z nastankom me-sta, ki je potekal od začetka druge polovice 13. stoletja. Listinsko se je kraj 1209, 1227 in 1229 označeval še kot forum — trg,¹ leta 1254 pa prvič kot *civitas* — mesto.² Njegov na-stanek na zadevnem kraju je v zvezi z dvema okolnostma: prvič je nad severnim bregom prehoda čez Dravo tam, kjer je antična cesta od Poetovia prečkala reko in nadaljevala pot po Dravski dolini navzgor, obenem pa je stara pot od jugovzhoda Pomurja čez Plač preč-kala reko na jug proti Celju — v srednjem veku še vedno obstajalo pomembno cestno križišče; drugi je ob navedenem križišču nad severno dravsko obalo nastal po letu 1131, ko je salzburški nadškof Konrad prisilil te-danje Ogre k mirnemu sosedstvu,³ sedež ob-sežne — verjetno že španheimovske — poz-neje pa zagotovo traungavsko-štajerske (vojv. Otakar VI., 1182) zemljiške gosposčine ali pre-poziture,⁴ ki je za svoje upravne zadeve nu-jno potrebovala most čez Dravo. Ob sedežu te prepoziture — njen oficial se omenja šele okoli leta 1200 in 1207⁵ — so se morali naseliti tesarji in kovači — vzdrževalci mostu — po-

leg drugih kmetijskih obrtnikov, dalje so po-tekali ob gosposčinskem dvoru (Hofmarki) periodični zbori podložnikov, kar je vplivalo na potujoče trgovce, da so se sčasoma nase-lili v kolonijo okrog trga nad mostiščem in kmalu tudi ob začetkih cest, ki sta vodili od trga proti koroški in graški strani. Rastoče naselje je že v 2. polovici 12. stoletja dobilo tudi svojo župno cerkev,⁶ v njem je bilo tudi deželno sodišče za prepozituro Maribor in gospodarski dvorci Vetrinjskega cistercijan-skega samostana, ki ga je v okolici Maribora obdaroval s posestmi že grof Bernard Špan-heimski,⁷ ter Šempaveljskega benediktinske-ga samostana, ki ga je prav tam obdaroval že oče grofa Bernarda,⁸ poleg drugih cerkve-nih ustanov in ministerialov štajerskega voj-vode. Ti so imeli okoli Maribora posestva in so opravljali za vojvodo razne službe. O na-stanku mariborskega tržišča konec 12. stoletja je potrebno navedeno. O času obstoja poseb-nega mestnega sodnika (Vlricus iudex, actum in tribunali Marchpurgensi) priča mariborska listina iz leta 1243⁹ ter indirektno zapis v tkim. Mestni knjigi (listin) mariborski, ki še

obstaja in ki jo je mestni pisar začel pisati 1519. leta; ta navaja na strani 2 a med 1513. leta zgorelimi privilegijskimi listinami tudi: ... »ainen lateinischen Briefff vngeuerlich vor drew hundert Jarn ausgangen, inhaltundt ... Das auch allein on menigelichs Irrung die Gemain vnd der Rath zu Marchburg aus ihrem Mittl der zwelf Richter wellen vnd setzen mugen, wie von alten herkhomen vnd gehalten worden ist«... Po tem podatku je bila privilegijska listina o podelitvi mestnega sodstva, seve od začetka zgolj z nižjim sodstvom in dotlej s sodnikom imenovanim od mestnega gospoda izdana okrog 1220—1230. leta, s čimer se ujema popreje navedena listina o pričevanju nekega »Vlricis iudex« v mariborski listini iz 1243. leta¹⁰ ter dejstvo, da navaja deželnoknežji urbar za Štajersko od 1265—1267 mestno sodišče mariborsko (iudicium oppidi).¹¹

Z vprašanjem razvoja mariborskega naselja v mesto se je ukvarjal tudi zgodovinar Ljudmil Hauptmann.¹² Menil je, da je mesto nastalo v zvezi z geografsko-političnim spletom dogodkov po 1174. letu pa tja do konca 12. stoletja, torej za prvega štajerskega Babenberžana (1184—96). V zvezi s to domnevo je sprejel sugestijo inž. H. Wengerta,¹³ ki sicer jasno govori o načrtni koncepciji trga, da je prvotno mestno naselje bilo osnovano načrtno in meni celo, da se je to zgodilo »na mah«, torej v enkratni akciji in brez predhodnega naselja, kar je glede na dolžino obzidja in še večkratnega navajanja naselja izza tega kot trga dvomljivo. Navidezna načrtnost mestnega naselja je bila naravn a posledica dveh vzrokov. Prvič se je mestno zemljišče dvigalo v raztegnjeno in ne strmo rečno obrežje z rahlo dvigajočimi se terasami, ki so potekale vzporedno z rečno obalo nad mostom. V zvezi s to ozemeljsko oblikovitostjo in lego poteka tudi večina starih mestnih ulic in trg vzporedno z rečnim bregom. Približno pravokotno na te so potekale večidel kratke ter rahlo viseče ulice v smeri sever-jug, v kateri se je otekal voda s severno ležečah hribov. Poševno tekočih starih ulic ni bilo razen ene neizogibne od mostišča do trga zaradi strmine. Vzhodno in zahodno mejo obzidja je določila predvsem lega dveh deželnoknežjih gradov: severovzhodni »stolp« — prvi predhodnik danes še stoječega gradu,¹⁴ ki je bil že tedaj sedež oficiala zemljiške gospoščine Maribor in je zavzemal skrajni severovzhodni kot poznejšega obzidja, obenem je varoval vzhodni cestni dostop (graško stran) v naselje; poleg tega zahodni »stari grad«,¹⁵ ki se omenja že ca. leta 1145 in 1164;¹⁶ ta je varoval zahodni

cestni dostop (koroško stran) v naselje in je stal blizu tega severno od Koroške ceste. Tudi smer in lega glavne prometne ceste skozi naselje sta vplivali na obseg obzidja. Stara Koroška cesta je na svoji terasi tekla do vstevši naseljnega trga, od tam pravokotno na sever po stari Gosposki in Vetrinjski ulici do vrhnje terase, po kateri je nato vodila proti vzhodu mimo gradu. Severna meja mestnega obzidja se je povzpela do roba vrhnje obrežne terase očitno tudi iz obrambnega razloga, saj je na tej stal tudi omenjeni severovzhodni deželnoknežji grad. Tako je obzidni tloris ograjenega naselja nujno dobil četverokotno, rahlo rombno obliko, katere stranice so merile ca. 500 m, oziroma začetno obzidje 3 × 500 je 1500 m, ker se je južno-obdravsko gradilo pozneje. Okolnost, da se pečat mesta Maribora s sliko mestnih obzidnih vrat pojavlja prvič šele leta 1297¹⁷ in da se jugozahodno oglišče obzidja zgradilo s stavbo minoritskega samostana po C. Schmutzu¹⁸ šele 1284, po H. Pircheggerju¹⁹ pa domnevno okrog leta 1250, bi govorila za to da se je mestno obzidje v začetni fazi gradilo zelo dolgo in da se je gradnja začela šele okrog leta 1250. Mariborski zgodovinar Franjo Baš je po vtisih, ki jih je prejel iz listin vetrinjskega samostana od 1305 do 1315 menil,²⁰ da so mesto pred letom 1250 branili le prsteni okopi (vallum) s palisadami ter da je mestno obzidje nastalo morda šele po letu 1305, ko se listinsko prvič omenja. Vsekakor je mariborsko naselje okrog leta 1254 že imelo svoje tržišče, župnijo, nižje meščansko sodstvo z lastno meščansko upravo in zaščitno ograjo ter je s tem tedaj pravno privzelo značaj mesta. Sicer se je naselje temu značaju približalo že prej kot oppidum, torej kot neograjeno večje naselje z občinsko samoupravo tržanov,²¹ saj se je ugleden prebivalec Maribora v listini štajerskega vojvode, izdane v Mariboru okoli 1190,²² podpisal kot Dietricus de oppido superiori, torej kot prebivalec »gornjega mesta« (Maribora), s čimer je mislil naseljni del severno od glavnega trga do oficialovega »gradu« ali severno-vzhodni del naselja.

Kaže torej, da je gradnja mestnega obzidja potekala od začetka druge polovice 13. stoletja in bila proti njegovemu koncu v znatni meri opravljena, čeprav ponekod pomanjkljivo. Ogromno delo je terjalo gradnjo še dveh ogelnih stolpov in na treh straneh mesta tekoči zid, dolg kot že navedeno, visok okrog 7 m in debel ob vznožju ca. 1,60 m, ob vrhu 0,80 m.²³ Koliko je bilo že v začetku med zidom grajenih opornikov ali stolpov, ni znano. Ob gornjem notranjem robu zida je

vsaj ponekod potekal lesen brambovski hodnik in k temu vodeča stopnišča. Kot je razvidno iz poznejših listin, predobzidni jarek do začetka 14. stoletja ni bil dokončan, saj je bilo najprej treba dovažati sekano kamenje in apnec iz Kamnice (Kozjaka), Pohorja in Slovenskih goric in nato po zidavi obzidja odvažati odvečni gramoz izkopanega jarka, čigar začetna širina in globina ni znana, v poznejših stoletjih je znašala ca. 30, oziroma 8—10 m.²⁴ Za vse to delo so kot delovna sila prišli v poštev dvojne vrste ljudje: za sekanje in dovoz gradbenega kamenja ter pozneje za kopanje jarka in odvoz zemlje v veliki meri kmečki podložniki skupnega zemljiškega gospoda mesta in okoliške gosposčine, saj je Maribor v krajini (Marchburg) štel tedaj za grajsko trdnjavo deželnega kneza, mesto torej tudi za njegovo lastnino; za samo gradnjo obzidja in vodstvo vsega dela pa so prišli v poštev meščani, deloma morda tudi plačani cehovski zidarji in tesarji med njimi. Da so obrtni in trgovski meščani omenjeno dolgotrajno delo poleg lastnega vzdrževanja lažje zmogli, jih je zemljiški gospod mesta, sodeč po poznejših podobnih in dokumentiranih primerih, za več let oprostil zemljiškega davka in jih podprl s pomočjo okoliškega kmečkega prebivalstva, kateremu je bilo zato obljubljen mestno zaklonišče v primeru potrebe.²⁵ Kmečki podložniki 13. in 14. stoletja so bili večjidel še časovni zakupniki in polsvobodni cenziali svojih hub, ki so v pogledu rabote bili povsem odvisni od gosposčinskega upravnika (oficiala).

Znano je, da je v začetnem obdobju štajerskih mest zlasti kralj Přemysl Otakar II. (1251—1254 in 1260—XI/1276) pospeševal gradnjo mest; to politiko so za njim nadaljevali tudi Habsburžani.

V glavnem so obzidno gradbeno delo v začetku opravljali pri nas mestni prebivalci z raboto, z izjemo redkih, ki so je bili od mestnega gospoda posebej oproščeni, kakor duhovniki, v mestu naseljeni plemiči, mestni sodnik in deloma židje kot komorni hlapci deželnega kneza. V začetni dobi mestne samouprave, ko je v mestu odločala občina meščanov kot prisežna skupnost, je bila družbena disciplina strumna zlasti v pogledu rabote in plačevanja mestnih davkov.²⁶ Morebitna zadevna nedisciplina meščana je mogla dovesti do njegove izključitve iz občinske skupnosti s porušitvijo njegove hiše in z izgonom iz mesta. Večina meščanskih priseljencev Maribora je bila že v 13. stoletju in tudi pozneje avstrijsko-nemške narodnosti in zato je bil poslovni jezik ter red v mestu nemški.

Mestni svet je s pomočjo mestnega privilegija, nanašajočega se na promet z vinom, začel zgodaj h gradbenemu bremenu pri obzidju pritegovati tudi sicer rabote oproščene cerkvene ustanove, lastnice hiš v mestu in vinogradov ter kmetij v okolici Maribora. Poučen je znan primer z vetrinjskim samostanom, ki je imel pozneje, po svojem urbarju iz 1488 v Mariboru kar 24 služnostnih hiš poleg dvora, v okolici 10 gorčevskih pravic s 56 vinogradniškimi podložniki (Bergrechtspflichtige) in v Hočah pri Mariboru 23 kmetijskih podložnikov.²⁷ V dveh listinskih izjavah iz 1305. leta²⁸ je mariborski mestni svet dovolil vetrinjskemu opatu neoviran prevoz njegovega vinskega pridelka skozi 5 let h korškemu samostanu ob istočasni oprostitvi samostana od mestnega davka zemljiškemu gospodu, za kar je moral samostan na svoje stroške zgraditi mestu 4 nadstropja visok stolp nad grajskim vhodom obzidja in sodelovati pri gradnji mestnega obzidja in jarka »als vil... und si gehert an von ir haus oder angevellet«. Samostan je svoje obveznosti izpolnil v desetih letih²⁹ in se nato z mestnim svetom znova pogodil glede odškodnine. Razume se, da je samostan navedena dela opravil predvsem z raboto svojih podložnikov, zlasti sekanje gradbenega kamenja v mestnem kamnolomu, njegov prevoz h gradbišču in kopanje jarka. Jasneje kažejo podobne primere v 14. stoletju v vzhodnoalpskem prostoru: 1376. leta za Wels po kremsmünstrskem samostanu (Oberösterreich. Urkundenbuch. 9. Bd. Nr. 118) in 1416. leta za Ljubljano ob gradnji obzidja in jarka (B. Otorepec, Gradivo za zgodovino Ljubljane. Zvez. III/33).

Ko so bili obzidje, predobzidni jarek in mostovi nad jarkom izdelani, jih je bilo treba zaradi vremenskih in drugačnih poškodb vzdrževati, v glavnem zopet z raboto. Tako je npr. 1348 v vzhodnoalpskem prostoru rušil potres in že okrog 1365 je Maribor upepelil prvi evidentirani požar,^{29a} ki so mu v naslednjem stoletju sledili kar trije znani hudi mestni požari: 13. IV. 1438, 27. IV. 1450 in 21. XI. 1468,³⁰ ki so vsakokrat uničili tudi lesene obzidne hodnike, njihove podpornike in stopniščne dohode poleg škodlaste strehe obzidja. Mestni svet je nujno vztrajal pri obnovitvah, četudi so meščani omenjeno raboto začeli imenovati sodelovanje pri javnih bremenih (Mitleiden) in se je po možnosti odtegovati. V zvezi z že omenjeno rabotno disciplino meščanov in z organizacijo dela je bilo naslednje. V seznamu mestnih privilegijev Maribora, dobljenih v 14. stol., je tudi eden iz leta 1378, ki navaja, da v Mariboru ne volijo več mestnega sodnika meščani (prvotna

skupščina), temveč 12 zaprisežencev (Geschworenen) izmed sebe (Mestna knjiga Mbr., fol. 2a), ki jih zgodovinar Maribora R. Puff označuje kot patriciat vplivnih družin. Ta je imenoval sodnika in člane notranjega mestnega sveta. Razvila se je torej kmalu premoženjska diferenciacija meščanov. Isti zgodovinar pozneje³¹ v svojem delu navaja, da je bil Maribor po svojih hišah že od leta 1350 razdeljen na 4 četrti, kar je verjetno razvidel iz ohranjenih davčnih knjig in listin mesta in katera delitev je ostala trajna. Pojavlja se še v Mestni knjigi Maribora l. 1500 in 1540 (fol. 286 b). Kot je razvidno iz mariborskega rokopisa,³² naslovljenega »Kriegsordnung« in potekajočega iz prve polovice 16. stoletja, je imela vsaka četrt Maribora svojega četrtnega mojstra (Viertelmeister), ki je imel v primeru napada na mesto tudi obrambno vodstvo na določenem delu obzidja.³³ Ta vloga je imela smisel le tedaj, če je bil omenjeni četrtni mojster pristojen tudi pri vzdrževanju njemu stalno zaupanega dela obzidja, kar je prispevalo k disciplini dela. Interes vsakega meščana je bil, da je bilo njegovo obrambno mesto čimbolj v redu in to je utegnilo biti vzrok, da so bili obzidni odseki ob meščanski raboti tudi deljeni po stalnih četrtih.

Kakor v drugih notranjeavstrijskih mestih so se tudi Mariborčani že v 14. stoletju borili za to, da bi vsi lastniki hiš v mestnem pomeriju plačevali meščanski zemljiški davek in povezano s tem opravljali razne, za vsakega meščana obvezne storitve. Te storitve so bile izrecno navedene v kupnih pismih za mestne hiše v 16. stoletju, najdejo se pa take navedbe in povezave tudi že ob koncu 13. stoletja.³⁴ Prenosi lastništva hiš so se praviloma opravljali pred mestnim sodnikom. Od hišnega lastnika zahtevane storitve so bile posamezno, skupinsko (scart) in krožeče (zirken) straženje ob obzidju in na njem ter ob tega prehodih in rabota na utrdbenih zgradbah, vse seveda po določenem razporedu. Tako določa mestni privilegij Maribora od ca. 1378, da naj tam stanujoči gospodje in židje plačujejo davek na enak način kakor kristjani; in drug privilegij iz 14. stoletja, da naj mestna uprava obdavči vse tiste, ki imajo v pomeriju Maribora hiše, pa naj bi to bile svetne ali duhovne osebe, z izjemo tistih, ki so že iz davnine davka prosti (Mest. knjiga Mbr., fol. 2b). Še jasneje izraža zvezo med hišnim davkom in obveznimi meščanskimi storitvami zapoved vojvode Henrika od 31. VII. 1320. za Ljubljano.³⁵ Zanimiv primer za umik meščanov od plačevanja hišnozemljiškega davka in s tem tudi od meščanske rabote izkazuje listina avstrijskega vojvode Ru-

dolfa IV. iz ca. 1364,³⁶ v kateri je ta na pritožbo graškega mestnega sveta, da so se nekateri someščani preselili v mestno okolico zato, da bi se s tem odtegnili plačevanju mestnega davka in storitev, odločil, da morajo tudi preseljeni meščani »mit der Stadt leiden«. V to svojo zapoved je dodatno vključil celo vse dotlej davka oproščene plemiške osebe kot posestnike hiš in zemljišč v Gradcu. Davka oproščene je pustil samo člane mestnega sveta. Pri nadaljnjem zasledovanju zadeve človek ugotavlja, da so meščani v svojem trudu, da bi pri plemiških in cerkvenih osebah, stanujočih v mestu, dosegli odpravo privilegija davčne in rabotne prostosti, le redkokdaj uspeli. O pomembnih izjemnih primerih v Mariboru bo govor pozneje. V zvezi z rastočim številom gornjestanovskih davčnih privilegirancev v mestih do začetka 15. stol. in v zvezi z gospodarskim pritiskom, ki so ga ti izvajali na meščane zlasti s prodajo vina in siceršnje trgovino v samih mestih, se je nenehnemu odporu meščanov proti zadevnemu stanju izjemoma pridružil 1418 štajerski deželni knez vojvoda Ernst (1411 do 1424) z odredbo, ki so jo Mariborčani imeli za »svoboščinsko pismo« in to pozneje prepisali v Mestno knjigo listin (fol. 8 b). Ta odredba med drugim navaja: »Smo tudi trdnega mnenja, da naj tisti duhovniki in plemiči ali njihovi podložniki, ki imajo v naših mestih in trgih hiše ali drugačno dediščino in ki s temi našimi meščani opravljajo »Gewerb und Arbeit, das dieselben mit ihnen leiden sollen (dajatve in storitve) ohne Gefährde«. Kljub tej odredbi so prejšnji davčni in storitveni privilegiji plemstva in duhovščine, stanujočih v mestih, ostali praktično v veljavi, protežirani stanovi so celo uspeli spraviti v 1445 reformirani štajerski deželni ročin (Landhandfeste) določbo, po kateri so mestne hiše prelatov, plemičev in vitezev, ki so že dotlej bile proste vsakršnega mestnega davka, ostale tudi nadalje oproščene. Ker so se meščani kljub tej ročinovi določbi nadalje upirali zadevni davčni prostosti, trdeč, da je ročinova določba ne potrjuje, so gornji stanovi 1501 dosegli ustanovitev komisije za interpretacijo pomena zadevnega ročinovega člena. Ta komisija je pod predsedstvom Jakoba pl. Landaua, vicedoma notranjeavstrijskih dežel, ugotovila ročinovo dejansko priznavanje davčne (in s tem storitvene) oprostitve za plemiške in duhovniške hiše v štajerskih mestih. S tem so bili meščani trajno materialno in moralno oškodovani, kar jih je v posebno težkem 16. stol. zelo prizadelo. Kakšno rešitev so mariborski meščani prav ob tem času v pogledu mestne utrdbene ra-

bote deloma našli in to ob podpori deželnega kneza kot mestnega gospoda, bo navedeno pozneje. Tu bodi samo še povedano, da je bilo brezizjemno plačevanje hišnega davka v mestih urejeno šele 4. V. 1748 s cesarsko resolucijo.³⁷ — Ker so za 14. in zlasti 15. stol. navedeni veliki mestni požari uničili večino dotedanjih mestnih listin in ker sta 14. ter 15. stoletje do 1437. leta bili relativno mirni, ni iz tedanje dobe o Mariboru, zlasti o njegovi utrdbeni raboti, ostalo skoraj nobenih vesti. Tako navaja zgodovinar Maribora R. Puff o znanem alpskem potresu 25. I. 1343, ki je podrl Beljak, zgolj splošno navedbo, da so se tistega popoldne tudi v Mariboru porušili zidovi in stolpi, medtem ko se poznejši zgodovinar Muchar³⁸ sklicuje le na splošne vesti nekaterih kronik. Kolikor je bilo takrat na mariborskih zgradbah kaj škode, so meščani morali to z raboto odpraviti. Dalje mariborska Mestna knjiga (fol. 2 a) med zgorelimi mestnimi privilegiji navaja 6 listin, za katere se domneva, da so potekale iz dobe skupnega vlaganja vojvod Albrechta III. (1365 do 1379) in Leopolda III. (1365—1379), ki so določale, da nihče z mariborskimi meščani in ob njih ne sme opravljati obrti ali trgovine, če z njimi ne soprenaša »alle Mitleiden« (storitve: straže in raboto) in plačila davkov. Iz navedenih razlogov se začenjajo naslednji dokumentni podatki o mariborski utrdbeni raboti šele pred sredino 15. stoletja.

V zvezi s političnim odnosom nemškega kralja Friderika V. do Ogrov po smrti (1439) njihovega kralja Albrechta II. ter do tega nedoraslega sina Ladislava Posmrtnika, in zaradi političnih vmešavanj celjskih državnih knezov v ogrske zadeve, je državni upravitelj Ogrske Janoš Hunyadi (od 1445) vdrl v marcu 1446 z manjšo vojsko v štajersko Podravje, hoteč nad Celje, požgal celjski posesti Varaždin in Slovensko Bistrico in bil nato pognan nazaj čez mejo. Ker je Friderik V. predvideval nadaljnje Hunyadijeve vojne akcije, je 22. X. 1446 pismeno zapovedal utrdbeno deželno raboto tudi za Maribor. Dekret, ki ga je dal mariborski mestni svet pozneje prepisati v Mestno knjigo (fol. 17 a), je bil poslan prelatom, župnikom in plemičem oziroma vsem lastnikom podložnikov v revirju 2 milj okrog Maribora in je v zvezi s trditvijo, da ima mesto »an der Wehr grosze Gebrechen«, odredil: »Vaši podložniki naj, kadar bodo opomnjeni, pridejo z motikami, lopatami in samokolnicami v mesto in naj tam v jarku 3 dni delajo in pomagajo urediti mesto...« O učinku te prve mariborske deželne rabote na utrdbah mesta ni vesti.

Komaj 4 leta pozneje, dne 27. IV. 1450, je velik del mesta uničil požar, kakor poroča H. Pirchegger verjetno po kaki listini.³⁹ Z mestom so pogorela obzidna vrata in celo (žal nejasno povedano) most. Verjetno so Mariborčani pri obnovitvi obzidnih lesenih delov in mostov preko jarkov poleg plačanih obrtniških del opravili tudi precej meščanske rabote.

Že 5 let zatem, julija 1455, sta mestni sodnik in svet prosila cesarja Friderika III.,⁴⁰ naj naroči prelatom, gospodom in vitezem znotraj kroga 2 milj okrog Maribora, da naj pošljejo svoje podložnike k utrdbeni raboti v mestu. Cesar je nato 22. avgusta istega leta mestnemu sodniku in svetu odgovoril — pismo so ti pozneje dali prepisati v Mestno knjigo (fol. 17 b) — da je njihovo prošnjo sprejel, poslal svojemu svetovalcu v mnenje in temu naročil, da naj pripravi ljudi k delu. Dodatno prilaga pismu še drugo pismo za svoja mariborska gosposočinska skrbnika glede potoka, usmerjenega v mestni jarek, in navaja svoje mnenje k mestnemu predlogu o preusmeritvi potoka. O sami izvedbi omenjene deželne rabote ni podatkov.

Ustrezno tedanjim časovnim razmeram v Notranji Avstriji je cesar Friderik III. ob zboru štajerskih deželnih stanov 14. III. 1457 v poslovnem redu stanov izjavil: »Mi, Friderik III., smo uvideli velike težave in bremena (Mitleiden) naših meščanov, ki so jih ti z davki, stražami, raboto in na druge načine brez zlovolje prestali za nas...«⁴¹

Kakor navaja R. Puff v svoji zgodovini Maribora (41 a), je mariborski mestni sodnik Koll 1460. leta za nagrado zaposlil »Robatbauer« pri popravilu plota okrog mesta, verjetno ob obzidnem jarku kot zaščito proti nezgodam. Ta rabota torej ni služila utrditvenim potrebam.

V Notranji Avstriji so se že okrog 1455 začele zelo neurejene politične razmere. Cesarjev ugled je močno upadel, njegov odnos do ogrske nacionalne plemiške stranke (Matija Hunyadi Corvin) in celo do brata gornjeavstrijskega vojvode, je bil pogosto sovražen. Vojne so se vodile z dragimi najemniki. V zvezi s temi razmerami je Friderik III. proti koncu 1461. leta pozval tudi mariborsko mestno vodstvo k popravilu mestnih utrd, narkar mu je to sporočilo težave z oskrbo lesa. V zvezi s tem je cesar 17. januarja 1462 poslal plemičem in prelatom, lastnikom gozdov okrog Maribora, pismeno zahtevo, da morajo mariborskim meščanom, ko bo to mestni svet sklenil, dovoliti, da bodo ti v njihovih gozdovih neovirano les podirali in v Maribor odvažali. Mestni svet je tudi to odredbo dal po-

zneje prepisati v Mestno knjigo (fol. 17 b). Da je omenjeno podiranje in prevažanje lesa s Pohorja v mesto bilo opravljeno z meščansko in deželno raboto, je zelo verjetno, čeprav o tem ni vesti. Kot kažejo podatki iz ohranjenih letnih računov mesta od okrog 1465,⁴² so mestni sodniki tedaj mnogo gradili na utrdbah, med drugim so postavili nov t. i. tabor ob južnem koncu dravskega mosta, nove mostove na dvig in železne mreže na spust (Fall-gitter) ob glavnih obzidnih prehodih, postavili več obzidnih utrd (Bollwerke) in stolpov, kar jih je mnogo stalo. Količnik je iz računov razvidno, so bila vsa navedena dela plačana, čeprav ob mestnih dolgovih in posojilih. Pri vseh teh žrtvah na imetju je meščane 1468 hudo prizadel večji mestni požar,⁴³ ki jih je prav gotovo spravil ob zadnja sredstva in silil k obnovitveni meščanski raboti.

Cesarjeva brezbriznost do plemiških sporov v deželi ter sebični in samovoljni odnos do voditeljev njegovih najemniških čet je na Štajerskem 1468. leta izzvalo sklenitev t. i. plemiške zveze pod vodstvom najemniškega vodje Andreja Baumkircherja in to ob zaslombi kralja Matije Corvina. Ta zveza je v začetku februarja 1469 začela s proticesarskim uporom, zavzela več deželnoknežjih mest, vmes v noči od 1. na 2. februar tudi Maribor. Poizkus cesarskega voditelja najemnikov Ignacija Hohenastru, da bi upornikom v marcu zopet odvzel mesto, ni uspel. Zasedba po upornikih je trajala, kot kaže, do pomladi 1470. V tem času so Baumkircherjevi zavezniki v Mariboru iz neznanega razloga prisilili kmete mariborske gosposčine k deželni raboti za utrditev mesta. O tej raboti poroča zgolj ena, mnogo poznejša vest, namreč cesarjev odgovor plemstvu ob notranjeavstrijskem deželnem zboru 22. IX. 1478, ko se je cesarju pritožilo nad ogromno raboto, ki jo morajo njihovi »armen Leute durch das ganze Jahr zu den Städten tuen«. Cesar je na očitek odgovoril, da je bolje, če podložniki v tedanjih hudih časih rabotajo za njega, kakor pa za sovražnika, kajti če bi ta njegova mesta zavzel, bi podložniki vendar morali sovražniku rabotati pri utrditvi mest, »als (es) zu Marchburg... beschehen ist«.⁴⁴

Istega 1469. leta so Turki po 54 letih zopet pridrveli na Kranjsko in po njej plenili in pustošili do Karavank, nakar se je tudi Štajerska čutila ogroženo. Upor plemstva v deželi je popustil in cesar je spomladi 1472 vodilna upornika dal usmrtiti, toda nič učinkovitega ni ukrenil proti turški nevarnosti. Leta 1470 sicer Turkov na Štajersko še ni bilo, toda leto nato so Savinjsko dolino stra-

hovito prizadeli in 1472 tudi že opustošili ravnico med Ptujem in Mariborom. Že od 1471 dalje je mestno vodstvo utrjevalo mesto, večinoma z meščansko raboto, kajti Baumkircherjevi najemniki so mesto pred zapustitvijo opletili, tako da so bili meščani vse od 1468. leta z davki v stiski. Zgodovinar Muchar za 1473. leto poroča: Kot je iz listin in blagajniških prilog vetrinjskega samostana, ki je tedaj v Mariboru in okoli njega imel mnogo posestev, razvidno, se je tisti čas na obzidju in branikih mesta Maribora resno gradilo za obrambo proti Turkom.⁴⁵

Nenehni roparski pohodi Turkov na Štajersko od 1471 dalje so imeli tudi za posledico, da je dal cesar deželnoknežji »stolp« v severovzhodnem kotu mariborskega mestnega obzidja 1478 obnoviti in povečati v grad — sam pravi Schlosz —, ki je od tedaj tvoril obzidni ogel. Mestno vodstvo s tem ni imelo bremen, možno pa je, da je oficial gosposčine Maribor — okolica ob tej gradnji vpregel okoliške podložnike, saj je v tem stolpu oziroma gradu bil že od nekdaj sedež gosposčinske uprave; toda o tem ni podatkov.⁴⁶ Nekateri zgodovinarji navajajo, da so morali kmetje (mišljeni iz gosposčine Maribor — podeželje) tudi 1478. leta utrjevati mesto Maribor, seve z deželno raboto. Za to navedbo ni evidenten zgodovinski vir.

V zvezi s sporom o zasedbi salzburške nadškofije je kralj Matija Corvin začel jeseni 1479 tudi na Štajerskem vojno proti cesarju Frideriku. Zasedel je salzburške posesti in naslednje 1480. leto, še velik del srednje Štajerske kljub vdoru Turkov skozi njen zahodni del na Koroško in gornjo Štajersko. Ker cesar kljub tem in finančnim težavam v sporu ni popustil, je spomladi 1481. leta Szekely, nečak kralja Corvina, precej dni oblegal tudi Maribor, uporabljajoč pri tem topove. Uspel ni, ker so se v mestu nastanjeni vojaki in meščani vztrajno branili do prispele pomoči, toda mestne utrdbe so bile zelo poškodovane. Zato je cesar Friderik 5. marca 1482 izdal pismeno zapoved (prepis v Mest. knjigi Mbr., fol. 16 b) vsem gosposčinskim podložnikom v obsegu 6 milj okrog Maribora, da naj se pod prettno rubežni in drugačne prisile v primeru neposlušnosti podajo na poziv mestnega sodnika Benedikta Satla z vozovi in orodjem k mestu in tam z raboto pomagajo (meščanom) mesto utrditi in za obrambo urediti. Uspeh te zapovedi ni znan. Ker so bila zadevna dela v mnogem obrtniškega značaja, je bila poleg kmetske potrebna mnoga meščanska rabota. Ni nobenega sporočila o kakšnih plačanih delih. Pri tej deželni raboti zbuja pozornost njena razsežnost,

morda v zvezi z razljudenostjo pokrajine zaradi razmer tistega časa.

Za čas od 1483 do 1506 ni listinskih podatkov o utrdbeni raboti Maribora kljub nevarnosti pred Ogrri do 1491 in pred Turki 1493/94, nakar slednjih okrog 25 let na Štajersko ni bilo. Meščani so si do okrog leta 1500 morali pomagati z lastno utrdbeno raboto, nato pa že z dogovorjeno vsakoletno rabotno pomočjo kmetov iz okoliške gosposčine Maribor — podeželje (Marburg — Land), ki je bila posebno tehtna, ko je mesto 1504 zopet pogorelo.⁴⁷ O tej vsakoletni rabotni pomoči bo govor pozneje, ko je postala sporna.

Mestni sodnik mariborski je od približno leta 1500 dalje upravljal tudi deželno sodišče mariborsko (severno od Drave), kar sledi indirektno iz prepisov listin v Mestni knjigi (fol. 3 b in 283 b) in kar je dvignilo ugled mestnega vodstva. Iz Mucharjevih listinskih registrov⁴⁸ je dalje razvidno, da je bila deželnoknežja gosposčina Maribor — podeželje že od 1467. leta, po Pircheggerju pa od 1497 dalje v najemu ali zakupu raznih denarnih podjetnikov. S tem je postal odnos med zakupniki in podložniki povsem rentnega značaja in izkoriščanje slednjih je postalo ostrejšje.

Kot je iz deželnoknežjega patenta od 25. junija 1506 razvidno, je kralj Maksimiljan tedaj zaradi preteče vojne nevarnosti pred Ogrri odredil vsem mestom na Štajerskem obrambno pripravljeno.⁴⁹ Mariborske utrdbe so bile tisto leto menda v ustreznem stanju, ker o kakšni posebni utrdbeni raboti ni vesti.

V kakšnem materialnem stanju so bili Mariborčani okoli 1510. leta, pove izveleček iz majestetskega libela cesarja Maksimiljana od 10. aprila tega leta, ki navaja: ... »Kraji, med njimi Maribor, Celje itd. so bili po požarih hudo poškodovani... Ti nočejo od svojih mestnih zemljišč dalje z ostalo deželo trpeti (mitleiden). O zmanjšanju davkov prizadetim krajem in o plačilih od njihovih mestnih zemljišč naj odredi regiment (vlada na Dunaju) potrebno, kakor se je to od nekdanj storilo.«⁵⁰ Morda so Mariborčani takrat dosegli davčne popuste, kar jim je moglo olajšati obnovitvene rabotne skrbi. Toda že tri leta pozneje, 1. novembra 1513, je Maribor zopet in skoraj v celoti pogorel, tudi magistrat z večino listin, ki jih našteva 6 let pozneje začeta t. i. Mestna knjiga Maribor. Vpis na fol. 56 b te knjige izkazuje poročilo deželnoknežje komisije od 1513. leta, ki jo je vodil namestnik deželnega glavarja, o ugotovitvi zgorelih mestnih privilegijskih listin in o stanju mestnih utrdb ter jarka. V zvezi s slednjim je komisija predlagala cesarju, da naj ta, ker meščani sami majavosti obzidja ne bi

mogli odpraviti, spregleda mestu skozi 6 zaporednih let polovico rednega mestnega in sodiščnega davka, tj. po 200 fl, da bi moglo mesto s temi sredstvi in »dartzue mit ziemlicher Robath von gemainer Statt jährlichen« odpraviti pomanjkljivosti utrdb. Da pa omenjena, deloma plačana, utrdbena dela meščanov v šestih letih niso dovolj opravila, kaže pismena zapoved notranjeavstrijskega vojvode Ferdinanda I. od 21. julija 1521 vsem lastnikom podložnikov znotraj 2 milj okrog Maribora (prepis v Mestni knjigi fol. 18 a), da naj podložniki pomagajo mestnemu sodniku pri utrditvi mesta zaradi preteče nevarnosti od Turkov in za zagotovitev zaklonišča. Ne določa števila rabotnih dni, temveč zahteva »daz ihr eine ziemliche und leidentliche Robath tuet und jeder sich hierinnen erzeige«.

V zvezi s prednjo odredbo je že 28. avgusta 1521 sledil mandat Ferdinanda I. (Mest. knjiga fol. 18 ab) z zapovedjo, da naj vsi podaniki okrog Maribora omogočijo Mariborčanom v deželnoknežjih in svojih gozdovih podiranje in odvažanje lesa, potrebnega za ureditev mestnih utrdb, zlasti mosta in obmostne bastije. Ponovno opozarja deželane na njihov interes pri izvedbi predvidenih utrditev. Listina kaže na rabotno zavzetost kmetov in meščanov, ker so mestna sredstva bila pičila.

Pirchegger navaja,^{50a} da je nadvojvoda Ferdinand I. pustil 1522 Maribor močnejše utrditi, to kot oporišče vojnega poveljnika Nikolaja Salma. O tej utrditvi ni evidenten zgodovinski vir. Kolikor se je res opravila, se je to zgodilo na deželne stroške, ker poprejšnja deželna rabota ni zadoščala. — Dve leti prej, 1520, je nastopil vlado sultan Sulejman, ki je znova začel napadati Ogrsko, 1522 tudi Hrvaško in v zvezi s tem so se 1525 začeli tudi plenilni pohodi v jugovzhodno Kranjsko. Resen je postal položaj tudi za Štajersko, ko je Sulejman 1526 zavzel Slavonijo in Srem ter pri Mohaču uničil ogrsko vojsko. Ta potek je tudi v Mariboru povzročil varnostne ukrepe, toda stanovski hišni posestniki so se branili opravljati utrdbeno raboto. Verjetno zaradi ogorčenosti meščanov nad tem ravnanjem se je mestni svet pritožil pri deželnem glavarju Siegmundu Dietrichsteinu. Ta je 27. julija 1527 izdal dekret s poveljem, naslovljenim na vse in vsakogar, katerekoli časti, stanu ali bitja to bili, ki imajo hiše in stanovanja v Mariboru, da je pravično, če ti pri obstoječih nevarnih časih »mit gemeiner Stadt getreu Mitleiden tragen... Zato je moje glavarstvo povelje, da si v sedanjih vojnih časih in pri očitni sili pomagata s stražno službo in raboto rešiti mesto in vaše hiše...«. Mestno vodstvo je dalo prednji dekret prepisati

v svojo Mestno knjigo (fol. 18 b). Je eden izmed redkih primerov, ko so v mestu stanujoči plemiči in duhovniki bili prisiljeni sodelovati pri meščanski raboti.

Štajerski deželni zbor je 14. marca 1529 razpisal nove davke in na predlog deželnega kneza odredil ureditev utrdb nekaterih mest med njimi tudi *Maribora* in to s pomočjo štiridnevne deželske rabote.⁵¹ Ker se je Sulejmanova vojska tega leta v poletju mudila na Ogrskem, prispela 21. septembra pred Dunaj ter se od tam umaknila 15. oktobra čez Ogrsko, po Pircheggerju deloma čez severni in srednji del vzhodne Štajerske, je bila omenjena deželska rabota mariborskih okoličanov še pravočasno opravljena; sicer za jesen tega leta niso znana pustošenja v mariborski okolici.

Kot je znano, je Sulejman poleti 1532 ponovil svoj vojni pohod na Ogrsko (Kiszek) in proti Avstriji. Dunajska vlada je po svojih vohunih že leto dni prej izvedela za Sulejmanove vojne priprave in zapovedala tudi štajerskim mestom, med njimi: Mariboru, da naj se pripravijo. Maribor je bil ali v jeseni 1531 ali spomladi 1532 dodatno utrjen in z municijo oskrbljen.⁵² Ni znano, ali in za kakšno raboto je tedaj šlo, možna so bila tudi plačana utrditvena dela. Mesto se je od 14. do 16. septembra sicer uspešno branilo, toda tridnevno bivanje številne turške vojske okrog mesta na severnem bregu Drave in nato štiri dneve na Dravskem polju, je imelo za mesto dolgotrajne posledice. Po H. Pircheggerjevih podatkih^{52a} so še 10 let pozneje mnoge vasi na Dravskem polju ležale puste, tako da je rabotna pomoč kmetov postala za mesto šibka. K sreči izza 1532 Turkov več let ni bilo na Štajersko, šele 1541 so se zopet uveljavili na Ogrskem in medtem se je obrambna organizacija notranjeavstrijskih dežel začela uveljavljati.

Zaradi nenehno trajajočih potreb po utrjevanju mesta, zlasti obzidja in jarka vse od konca 15. stoletja dalje in zaradi preobremenjenosti meščanov z utrdbeno raboto je prišel mestni svet tedaj na misel, da pridobi kmete s področja gosposčine Maribor — podeželja (Marburg-Land) oziroma Maribor — okolica trajno za vsakoletno rabotno pomoč. Sklenil je z določenimi vaščani dogovor, morda že ob začetku 16. stoletja, da pridejo vsako leto na poziv za 3 dni k utrdbeni raboti, za kar jih je mesto za protiuslugo skozi vse leto oprostilo od mestne mitnine ob prodajah in nakupih za lastno potrebo. Ta dogovor in praksa sta mnogo pozneje postala predmet pravnih, katerih potek in rezultati so bili zaradi pomembnosti za mesto vpisani v

mariborsko Mestno knjigo. Zaradi edinstvenosti in pomembnosti primera sledi njegov opis. — Med privilegijskimi listinami, ki so Mariboru ob požaru 1513. leta zgorele, navaja Mestna knjiga na fol. 3 b kot zadnje pismo, glaseče se na deželnega glavarja Reinprechta von Reichenburga, ki je glavarsko funkcijo opravljal od 1494 do 1505⁵³ z naročilom, da naj ta mestnemu sodniku mariborskemu izkazuje vselej pomoč v mariborskem deželskem sodišču pri zbiranju krajinskega ovsa (Marchfutter). V zvezi s tem podatkom je ugotovljeno, da je mestni sodnik mariborski od ca. 1478 dalje — verjetno neprekinjeno (glej Mest. knjigo fol. 283 b) — upravljal tudi posle v mariborskem deželskem sodišču, kar je ugled mestnega sodnika pri omenjenem prebivalstvu povečalo. V zvezi s tem je mestno vodstvo tedaj ali morda po mestnem požaru okrog 1510 sklenilo s podložniki iz gosposčine Maribor — podeželje zgoraj omenjeni dogovor. S tem je mestni svet prišel najprej v spor z gosposčinsko enklavo hrastovško, ki so jo tedaj imeli v lasti gosposdje Herbersteini. Ti so to gosposčino prejeli v fevd 1482.⁵⁴ V njihovi gosposčini so bili tudi kraji Močna, Ruperče in Jablane, katerih prebivalci so se tudi udeležili rabotno-mitninskega dogovora z mariborsko občino. Herbersteini so tem svojim podložnikom 1527 iz neevidentnega razloga prepovedali omenjeno dogovorno raboto, za kar so se Mariborčani pritožili pri deželni vladi. Razsodbo v zadevi je 9. decembra 1527 izdala nižjeavstrijska računsko komora (Mest. knjiga fol. 120 a), ki je presodila v prilog Herbersteinov, ker so ti za ozemlje svoje gosposčine posedovali tudi visoko sodstvo, torej lastno deželsko sodišče. Toda kot kaže kdaj pozneje v Mestno knjigo vpisana mitninska tarifa mesta (fol. 297 b), so podložniki herbersteinskih vasi Laze (Močna), Ruperče, Jablane in še Vobova ter Tatič ostali oproščeni mestne mitnine. Menda so Herbersteini svojim podložnikom na ljubo ali ker so tedaj že imeli svojo hišo v Mariboru, v rabotni zadevi popustili. Drugače se je končala za mesto druga resnejša pravda. Omenjenemu *rabotno-mitninskemu* dogovoru mestnega sveta z določenimi podložniki gosposčine Maribor — podeželje se je zoperstavljal tudi Gregor Regall, denarni bogataš, ki je 5. I. 1534 postal obenem s konjiško gosposčino tudi zakupnik gosposčine Maribor — podeželje.⁵⁵ Kot kaže, je Regall kmete zakupljenih gosposčin imel zgolj za dajalce gosposčinske rente. Prepovedal je podložnikom mariborske gosposčine opravljati omenjeno raboto za mesto, za kar se je Maribor pri deželnem knezu pritožil. Kralj Ferdinand I. je v zadevi izdal 8. X.

1534 pismeno zapoved, naslovljena na »Unseren getreuen, lieben Gregorien Regalln, Pfleger zu Gonobitz und Marchburg« (Mest. knjiga fol. 19 a), s katero tega opozarja: »Dasz du oftgemelte von Marchburg an ihren *Freiheiten*, alten hergebrachten gewöhnlichen *Robaten* und *ersessenen* Gebräuchen keineswegs weiter verhinderst...«. Vendar je kralj Regallu dopustil priziv proti zapovedi, kolikor bi imel utemeljene razloge in je v zadevi obvestil štajerskega vicedomina Michaela Meichsnerja. In Regall se je res še pritožil pri dunajski vladi. Po ponovni kraljevi odločbi, ki je potrdila prvotno odločitev, je vicedom Meichsner izdal 1. VI. 1536 dokončno sodbo (Mest. knjiga fol. 42 ab), ki se je zlasti opirala na dejstvo, da se bivši upravitelji in poznejši zakupniki deželnoknežje gosposčine Maribor — podeželje, ki so to upravljali pred Regallom, niso upirali rabotnemu dogovoru med mestom in omenjenimi podložniki. Pri navedenem izteku rabotne pravde, potekajoče v letih 1534 do 1536, je treba upoštevati tedanje gospodarsko in družbeno stanje v mariborski pokrajini. Komaj dve leti prej se je glavčina Sulejmanove armade od ca. 100.000 jezdecev umikala mimo Maribora proti jugu, mudeč se 7 dni v tej pokrajini. Brez dvoma so se posledice tega dogodka poznale v mariborskem gospodarstvu in pri izvajanju rabotnega dogovora s kmeti.

Leto dni po dobljeni pravdi proti Gregorju Regallu je smatral mestni svet zadevni dogovor s kmeti gosposčine mariborske za neopornljiv v smislu pravno *priposestovane* prakse (*ersessene* Gebräuche). Zato je mestni pisar 1537 zapisal v Mestno knjigo (fol. 20 a—21 b) za prepisi odločb o rabotni pravdi naslednjo ugotovitev: »Volgen die Dörfer in das Amt Marchburg gehörig, davon jede Huben drei Tag zu der Stadt robaten *musz*. Deshalb geben sie durch das Jahr keine Maut von allen ihren Käufen oder Verkäufen zur Hausnotdurft phenwarten«. Za tem uvodom sledi seznam vasi in k vsaki vasi število rabotajočih gub: *Lausgassen* 28 Hofstätten (današnja Cvetlična ulica v vzhodnem delu Maribora), *Wadel* 12 1/2 Hub. (Vodole pri Mariboru), *Ober Pobersach* 8 Hub. (Gornje Pobrežje pri Mariboru), *Ober Partin* 14 1/2 Hub. (Partinje), *Lendorf* 8 Hub. (Dogoše) *Weindorf* 18 Hub. (pri Sv. Juriju v Slov. goricah), *Ober und Nieder Wucken* 36 Hub. (Vukovje pri Jarenini ali pri Šmarjeti ob Pesnici), *Amt Pirk* 9 Hub. (pri Gašteraju v Slov. goricah), *Amt Schützdorf* 9 Hub. (Žitce pri Šentlenartu), *Golzendorf* 10 Hub. (pri Gašteraju v Slov. goricah), *Ober Seriabit* 13 Hub. (Zgor. Žerjavci pri Šentlenartu), *Nieder Se-*

riabit 18 Hub. (Spod. Žerjavci). *Gorizendorf* 6 Hub. (Gorica južno Rač) *In der Zirknitz* 3 Hub. (Cirknica pri Šentilju), *Nuszdorf* 16 Hub. (Orešje južno od Maribora), *Osseck* 12 1/2 Hub. (Osek pri Šentlenartu), *Tranko* 9 Hub. (Trotkova pri Šentlenartu), *Amt Roszbach* 2 Hub. (Rošpoh pri Mariboru), *Gräsnitz* (tudi Gressenitz) 8 Hub. (Kresnice pri Hočah), *Ober Vatersdorf* (Vordersdorf) 12 Hub. (pri Zgor. Kungoti), *Nieder Vatersdorf* 2 Hub. (pri Zgor. Kungoti), *Plintebach* 10 Hub. (pri Zgor. Kungoti), *Steinbach* 7 1/2 Hub. (pri Zgor. Kungoti), *Amt Gollern* 21 Hub. (Zlatoličje ob Šentjanžu na Dravskem polju), *Amt Picker* 18 Hub. (Pekre pri Mariboru), *Amt Zwiethnikh* 9 Hub. (pri Sv. Križu nad Mariborom).⁵⁶

Ker ta seznam praktično ni zadoščal, si je mestni svet 1537 še sestavil *imenski* seznam tedaj rabotajočih kmetov (Mest. knjiga fol. 22 a—33 b) z naslednjim uvodom: »Vermerkt die Dörfer samt der Namen der Bauern, so in das Amt Marchburg gehörig (sind), davon jede Huben drei Tag zu der Stadt robaten müssen. Deshalb geben sie durch das ganze Jahr keine Maut von allen ihren Käufen oder Verkäufen zu Hausnotdurft phenwarten«. V kdaj pozneje sestavljenem seznamu raznih neutrdbenih storitev (rabota) in dajatev mestnih okoličanov mestu je na fol. 358 a do 368 a Mestne knjige ponovno vključen seznam k utrditvi mesta rabotajočih vasi in hub, ki je ob koncu seštet v stavku: »Facit 292 Huben... tuen in Summa 904 Tagwerke Robat...«. Rabotajočih hubarjev je bilo tedaj približno za 107 več kakor hišnih posestnikov v obzidanem mestu (Mest. knj. fol. 286 b...), med katerimi pa jih je bilo precejšnje število osvobojenih rabotne obveze (plemiči, duhovščina, mestni funkcioarji). Prednje številke veljajo za čas prehoda iz 15. v 16. stoletje.

Za trajnost, toda ne za učinkovitost navedene urejenosti mestne utrdbene rabote kaže naslednja vest. Pisec reformiranega ali Stockurbarja gosposčine Maribor — podeželje iz leta 1570, verjetno deželnoknežja komorna uprava,⁵⁷ je na fol. 14 b uradno zabeležil: »Was die Amtsuntertanen der Stadt (sc. Marchburg) Maut halben befreit sein.

Die Untertanen zu diesem Amt Marchburg gehörig haben von alters her die Gerechtigkeit, dasz sie, was sie durchs ganze Jahr in der Stadt Marchburg von einem und anderem kaufen, keine Maut davon geben dürfen. Entgegen (dem) sind sie und ein jeder besonders schuldig gemeiner Stadt Marchburg jedes Jahr drei Tage Handrobat zu tuen, wozu man ihrer bedarf«. — Le 1726, torej mnogo

pozneje, se še pojavi omemba o povezanosti mestne mitnine z vzdrževanjem obzidja, sicer o zadevi ni več govora. Kaže, da je rabotno-mitninski dogovor več ali manj obveljal, čeprav, kot kažejo naslednji podatki, včasih neizdatno.

V zvezi z vojnimi razmerami na Ogrskem zaradi odnosa med kraljem Ferdinandom I. in tamkajšnjim turškim vazalom Ivanom Zapoljo je 1537 pretela nova nevarnost od Turkov. Že spomladi tega leta je kralj Ferdinand tudi štajerskim deželnim stanovom zapovedal skrb za utrjevanje mest, med njimi tudi Maribora in to z ročno in vozno raboto podložnikov v okolju štirih ur okrog mesta, obenem dajanje gozdov oziroma gradbenega lesa mestu na razpolago za utrditvene potrebe. Utrjene kraje so tudi oskrbeli s strelivom. Iz prednje Mucharjeve vesti, o kateri v mariborski Mestni knjigi ni omembe, in iz nadaljnjih vesti sledi, da je mesto ob turških napadih pred petimi leti utrpelo na utrdbah mnogo škode in da navedena dogovorna rabota mesta z okoliškimi kmeti tedaj ni zalegla. To tedaj tudi ni mogla zaradi pustošenja vasi in mnovega trebljenja ljudi v okolici mesta pred petimi leti. Kralj Ferdinand je sicer 6. IV. 1533 dovolil Mariboru davčni popust zaradi škode, nastale ob obrambi mesta,^{57a} toda ta pomoč je bila sorazmerno majhna. V ohranjenem dopisu, ki so ga »Richter, Rat und gemeine arme Bürgerschaft zu Marchburg« poslali 12. avgusta 1543 zastopnikom koroških deželnih stanov,⁵⁸ prosijo ti stanove zaradi turške nevarnosti za pomoč v topovih, smodniku in strelivu, ker so »all unser Vermögen an die Stadt notwending Gebäu als Basteien verwendet...« in ker za pomoč zaproseni štajerski stanovi ob času take ne zmorejo. Da so 1543. leta bile družbene razmere v Mariboru zares težke, pove R. Puffov kot R. Peinlichov podatke, da je tega leta stalo v mestu več hiš opuščenih.⁵⁹ Meščani Maribora so bili takrat zopet prisiljeni k opravljanju mnoge meščanske utrditvene rabote. Že leto dni pozneje, spomladi 1544, je odbor štajerskih deželnih stanov obravnaval utrditvene potrebe Maribora⁶⁰ in sklenil: Na prošnjo Mariborčanov in na priporočilo kraljevih vojnih svetovalcev na Dunaju dovoljuje stanovski odbor raboto »zum Gebäu (obzidje) und Befestigung der Stadt Marchburg«. Namreč, da naj vsak podložnik, ki biva do 2 milji daleč okrog Maribora, rabota 3 dneve. Dalje naroča sklep, da je treba na raboto poslati močne ljudi, ki naj delajo od sončnega vzhoda do zahona. Obveznikom se dopušča možnost, da lahko tisti, ki ne more priti na raboto, plača Mariborčanom 4 pf v zameno za

dan rabote. O sklepu je bil izdan rabotni patent z datumom 14. III. 1544, najbrž za obvestitev zemljiške gospode okrog Maribora. Tudi o tej deželski raboti ni omembe v Mestni knjigi.

Da samo mestno vodstvo tedaj z utrdbenim stanjem ni bilo zadovoljno, kaže Puffova vest,^{60a} da so se že 12. julija 1547 odposlanci mesta pogajali z grofom Salmom, tedanjim vojaškim poveljnikom Notranje Avstrije, za izposlovanje deželnega prispevka za utrditev Maribora. O uspehu omenjene prošnje ni podatkov. Morda je ta akcija koristila mestu 3 leta pozneje, ko se je iz sredstev deželnih stanov začel graditi mejni kordon mestnih trdnjav proti Hrvaški in Ogrski, pri čemer je bil Maribor delno upoštevan.

Izpričan dogodek iz 1551. leta, ko je sam od sebe *padel* večji del zida na severni strani obzidja, govori za to, da je bilo obzidje tedaj ali staro ali kot posledica turškega obleganja majavo, kar se ob deželski raboti 1544. leta ni moglo v celoti urediti. Zato je umljivo, da so meščanom v naslednjih letih kljub dogovorni toda šibki pomoči kmetov iz okolice ostale utrditvene skrbi. Čeprav za leta 1545—1549 ni izročil o kakšnih utrditvenih delih, so mariborski meščani v teh letih opravljali mnogo rabote, kajti štirje kaplani oziroma beneficiati mariborske stolne župnije so se 1549 pritožili pri salzburškem nadškofu zaradi postopanja meščanov z njimi, tako med drugim: Mestni sodnik poziva beneficiate kakor lajike po mestnem slu, morajo se po volji meščanov javiti in ubogati. Silijo jih kakor lajike, da ponoči po ulicah stražijo, da z orožjem pri (obzidnih) vratih ter mostovih stojijo in z raboto jih bolj obremenjujejo kot druge... Prošijo za odpravo tega.⁶¹

Notranjeavstrijsko politično in vojaško vodstvo je okrog 1543 spoznalo, da za obrambo poverjenih mu dežel pred turškimi vpadi ni zadoščala organizacija Vojne krajine po Slavoniji in tedanji Hrvaški in se je odločilo za gradnjo mejnega kordona mestnih trdnjav od zahodne Ogrske proti jugu skozi zahodno Slavonijo in Hrvaško čez Bihač do Senja. Druga, notranja obrambna črta je v štajerskem odseku obsegala Gradec, Fürstenfeld, Radgono, le deloma Maribor, dalje Ptuj, Ormož in Brežice. Ker so bile obzidne utrdbे navedenih mest za strelno orožje in mine zastarele, je vojni svet kralja Ferdinanda I. okrog 1545 najel italijanske utrditvene strokovnjake, ki so pri utrjevanju obzidij uvedli gradnjo masivnih kamenitih bastij, v Mariboru med 1550 in 1559 letom. Tu so vsa ta dela bila plačana z deželnimi sredstvi, bila torej opravljena brez rabote. Kljub temu jih

v prednjem sestavku navajamo zaradi zveze s prejšnjimi in poznejšimi utrditvenimi deli.⁶² Leta 1550—1552 so v Mariboru gradili t. i. Novo bastijo pri Koroških vratih obzidja, obenem 1552—1553 obnovili tedaj padli del na njihovi severni strani. Naslednji dve leti so pripravljali material in 1556.—1557. leta gradili ob obeh vzhodnih oglih obzidja. Ob severovzhodnem je nastala še obstoječa Grajska bastija in utrdbe pri tamkajšnjih obzidnih vratih, ob jugovzhodnem pa Nova bastija pri obdravski utrdbi (poznejšem Smodniškem stolpu) ter ob obalnem obzidju proti zahodu do bivše sinagoge. Od jeseni 1559. leta dalje je za utrditvena dela v Mariboru začelo primanjkovati sredstev, deželni odbor jih je bil dotlej porabil za 10.000 gl. Že 1558 in ponovno 1. marca 1560 je mestno vodstvo prosilo deželnostanovski odbor za odobritev dodatnih sredstev za ureditev majavega obzidja in drugih utrditvenih potreb, toda ugoditve ni bilo. Na skrbi mestnega vodstva so torej ostala še obsežna utrditvena dela, za katera v 16. in 17. stol. mnogokrat ni bilo dovolj mestnih dohodkov, zato pa mnogo meščanske rabote v zvezi z dogovorno kmetško raboto okoličanov.

Ker je Avstrija 1562 sklenila mir s Turki za 8 let, so se Mariborčani v tem času lažje ukvarjali s popravilom obzidja, o čemer sicer ni vesti. Je pa iz mestnega blagajniškega obračuna (Cammerraitung) za leto 1573 razvidno, da je mestno vodstvo tega leta — verjetno ne prvič — plačalo »266 pf. auf 2 Baumeister am Stadtgebäu«. Ker v tem obračunu niso izkazana kakšna plačana dela, dovoljuje to sklep, da je pri teh mojstrih šlo za stalna voditelja rabote meščanov in dogovornih okoliških kmetov.

V zvezi s pretečim nastopanjem Turkov na Ogrskem je deželno vodstvo v obmejnih mestih, obenem tudi v Mariboru, prevzelo 1573 stroške za gradnjo živilskega skladišča za primer obleganja. V utrditvenem pogledu je bil to opomin za mestno vodstvo. Sicer so se obrambne razmere začele za notranjeavstrijske dežele izboljšati, ko je v njih 1564 prevzel vlado nadvojvoda Karel II., ki je v Gradcu ustanovil posebne centralne oblasti, med njimi tudi vlado za Notranjo Avstrijo in zlasti ko je isti 1578. leta prevzel še generalat nad slavonsko-hrvatskim delom meje proti Turkom. V tem času je Maribor zopet pogorel. Zaradi tega je mestno vodstvo v novembru 1582 prosilo notranjeavstrijsko dvorno komoro za triletni spregled mestnih davkov, čemur se je ugodilo.⁶³ Brez dvoma so ob požaru trpeli leseni deli obzidnih naprav in zopet je bilo več let dodatne meščanske rabote.

Najpomembnejša utrdba v samem Mariboru je bil od 1478 novi deželnoknežji grad, ki je bil že dolgo prej upravni sedež deželnoknežje gosposčine Maribor — podeželje. Od konca 15. stol. dalje so v njem bivali zakupniki gosposčine, menjajoč se navadno vsaka 3 leta. Od 1575 dalje jo je imel dalje časa v zakupu Hans Khiszl, podjeten zemljiški rentnik, obenem predsednik notranjeavstrijske dvorne komore. Ker je bil grad tedaj v gradbeno slabem stanju in prostorsko neustrezen, je notranjeavstrijska vlada 1583 odredila na njem popravila in prezidave, pri čemer so graditelji nehote porušili del vzhodno ob njem stoječega mestnega obzidja. Mestno vodstvo je terjalo njegovo obnovev in vlada je temu 1584 ugodila. Kot je iz kolavdacijskega spisa dvorne komore iz 1586. leta razvidno,⁶⁴ so vsa ta dela bila plačana od Khiszla na račun zakupnine v znesku 3987 pf. pfen. Prednje se navaja iz dveh razlogov. Prvič je iz dogodka razvidno, da podložniki deželnoknežje gosposčine Maribor — podeželje niso opravili za prezidave gradu svojega zemljiškega gospoda nobene rabote in drugič je deželnoknežja uprava priznala mestu pristojnost nadzora nad stanjem obzidja, čeprav tudi v breme samemu zemljiškemu gospodu mesta.

Postopno napredovanje Turkov zadnji dve desetletji pred 1600 iz zahodne Ogrske tudi proti Prekmurju je imelo 1589 za posledico pregled o stanju oborožitve srednještajerskih mest, med njimi tudi Maribora, po vladnem orožnem komisarju.^{64a} 1593. leta so se vsa štajerska mesta morala za leto dni oskrbeti z živili.⁶⁵ Morda je slednje bilo v zvezi z novo vojno napovedjo Turkov, ki se je nato vlekla do 1606. Navedeni dogodki so nenehno silili mestno vodstvo, da je skrbelo za utrditveno stanje mesta. Sicer za to razdobje ni znana kakšna posebna utrditvena rabota ob tem, toda vsakoletna dogovorna s kmeti gosposčine Maribor — podeželje je brezdvomno tekla, sicer bi ta mogla iti v izgubo in omenjeni stalni mestni gradbeni mojstri »zum Gebäu« so tudi imeli svoj delovni red. V to stanje je 6. maja 1601 butnil mestni požar, ki je upepelil večino mesta, med drugim tudi vse lesene utrdbene naprave obzidja (Mestna knjiga fol. 4 a). Notranjeavstrijska dvorna komora je sicer takoj poslala komisijo za ocenitev škode, toda koliko popusta pri davkih se je mestu takrat dovolilo, ni evidentno. Šele aprila 1603 je prejelo od dvorne komore prispevek 1072 gl. za ponovno zgraditev župne cerkve in šele februarja 1608 se je mestu zaradi pomanjkanja sredstev spregledala obveznost plačila remanence za eno leto.⁶⁶ Podatki razo-

devajo težko finančno stanje vlade kakor meščanov, ki je kako desetletje dopuščalo le skromno sodelovanje slednjih z dogovorno rabotajočimi kmeti okoliške gosposčine. Strokovna dela na utrdbah so pač morali na občinske stroške, manj rabotno, opraviti člani zidarskega in tesarskega ceha; tudi zato je občini primanjkovalo sredstev za davek. Da je ogrsko-tatarski vpad 1605. leta v okolici Fürstenfelda ter Borinja in turško plenjenje okrog Ormoža in Ljutomera pospešilo obnovitev mariborskih utrdbenih naprav, je verjetno. Vesti o tem ni.

Tridesetletno vojno (1618—1648) je čutila Notranja Avstrija pod Ferdinandom III. po silnih davkih, zaradi katerih so mesta obubožala. Vendar do sredine 17. stol. v mestno utrditvenem pogledu Maribora ni bilo izjemnih dogodkov. Zaradi trajajočih bojov s Turki in Ogri ob vzhodni meji Štajerske so v tem času tudi v Maribor prihajali za krajši čas oddelki vojaštva, med leti 1643—1648 prva stalnejša posadka. Bivanje vojaštva v mestu ni vplivalo na mestno utrditveno delo. Pač pa je mariborska Mestna knjiga 11. januarja 1638 zadnjikrat beležila dejanje, ki je bilo bistveno v zvezi z utrditveno raboto mesta, namreč konfirmacijo mestnih privilegijev po kralju Ferdinandu III. Od obstoja Mestne knjige je mestno vodstvo redno beležilo omenjeno konfirmacijo vsakega vladarja,⁶⁷ verjetno je isto storilo tudi že pred mestnim požarom 1513. leta, saj je veljavnost privilegijev bila odvisna od potrditve vsakokratnega vladarja oziroma mestnega gospoda, kar se je zgodilo v zvezi s t. i. dednim poklonom mesta temu (Erbhuldigung). Med raznimi privilegiji mesta je bila tudi mitnina: vodna na Dravi, tržna v mestu, sukenska, t. i. Führfahrt in Freivung,⁶⁸ ki je bila osnova za že navedeni mitninsko-rabotni dogovor med mestnim vodstvom in podložniki gosposčine Maribor - podeželje. Dajatev mitnine je bila izvirno kraljev regal, ki je menda v 13. stol. prešla med dohodke deželnih knezov, od teh pa nato v obliki zakupa, tudi zastavnine (Verpfändung) dostikrat v upravo deželno-knežjih mest. Jasen primer podeljevanja mitninskega privilegija štajerskemu mestu predstavlja npr. listina vojvode Ernsta od 7. II. 1414, v kateri je ta mestu Gradcu zaradi mestne utrditve podelil vrsto mitninskih prejemkov.⁶⁹ Ko je graško mestno vodstvo 1536 zamudilo obnovitev zakupninske pogodbe za mitnino z vlado, jo je kralj Ferdinand I. hotel kratkomalo ukiniti in 1707 je bila Gradcu skozi stoletja v zakup dana mestna mitnina odvzeta.⁷⁰ Ni pismenega podatka o tem, kdaj je bila mitnina podeljena Mariboru, zgoditi

se je to moralo pred koncem srednjega veka, morda celo že v 14. stol., verjetno tudi v zvezi z utrditvenimi potrebami. Ni pa med evidentnimi listinami, mestnimi letnimi obračuni in med zapisi Mestne knjige nobenega zapisa, ki bi govoril izrecno v mitninskem zakupu po mestu, ali o odvajanju mitnine deželno-knežji blagajni. Zgodovinar P. Schlosser je našel — žal ni navedeno kje — podatek, ki o zadevi mnogo pove: 1726 je cesar Karel VI. sprejel dedni poklon svojega mesta Maribora in temu pustil mestno mitnino zato, da s to Maribor »als Stadt bestehe und ihre Ringmauer und anderes Bollwerk zur Defension unterhalte«.⁷¹ Zadevni dedni poklon v Mestni knjigi ni več zabeležen, tudi R. Puff zanj ne ve, zadnji štajerski deželnostanovski dedni poklon pa se je opravil dve leti pozneje, seve zaradi potrditve stanovskih privilegijev. Iz prednjega podaka sledi, da je Maribor 1726 in še dalje izjemno imel v lasti privilegij mitnine in to prav zato, da je z njeno pomočjo nadalje vzdrževal mestne utrdbe, seve na način, kakor je to mestno vodstvo dotlej že dolgo delalo, namreč po mitninsko-rabotnem dogovoru s kmetskimi podložniki gosposčine Maribor - podeželje. Po tem dogovoru je potekala po mestu pravno »priposestvovana« utrdbeno kmetijska rabota določenih vasi in hub — vsako leto po 3 dni — tudi skozi 17. in 18. stoletje vse do ca. 1782. leta, ko je cesar Jožef II. tudi v Mariboru ukinitel status trdnjave.⁷²

Kot je že bilo navedeno, so med obvezne storitve srednjeveškega meščana sodile poleg utrdbene rabote tudi razne stražne službe ob obzidju in na njem ter pri obzidnih prehodih. V terezijanskem davčnem katastru za tedanje mestno občino Maribor je še navedena »Lista (seznam) stražnega davka (des Schaar- und Wachtgeldes), naloženega vsemu meščanstvu deželno-knežjega mesta Maribor 1749«.⁷³ In v javni zemljiški knjigi magistrata Maribor, naloženi 1780. leta, je v tomih I. do V. za leta 1782—1847 pri posameznih vložkih, vendar samo za staromestne hiše, tudi vpisana davščina »Schaar- und Wachtgeld«. Ta davščina pove, da je mestno vodstvo kdaj pred 1749. letom v soglasju z meščani spremenilo njihove javne stražne storitve v davek (relutum) za plačilo mestnih stražnikov, toda v zvezi s tem se pojavlja vprašanje: Kaj pa je bilo z meščansko utrdbeno raboto kot javno obveznostjo? Ta ob času spremembe stražnih služb v davek v tem smislu za mesto ni bila več aktualna, da bi bremenila meščane, ker so utrdbeno raboto tedaj in že dolgo prej vsako leto pogodbeno opravljali kmetje gosposčine Maribor - podeželje pod

vodstvom za to plačanih mestnih gradbenih mojstrov, kar je utrdbenim potrebam mesta v 17. in 18. stol. zadoščalo. Pretvorba zgolj stražnih storitev v davek indirektno potrjuje obrazloženi pomen cesarjeve nadaljnje odobritve mitnine Mariborčanom 1726. leta. S tem, ko je cesar Jožef II. po 1780. letu tudi Mariboru ukinil status trdnjave, je temu prenehala stvarna osnova za utrdbeno raboto.

Kot kažejo posamezni dogodki v času od 1650. do 1780. leta, je bilo vzdrževanje mestnih utrdb v tem zadnjem obdobju manj prizadevno, to zlasti po letu 1699 (Sremski Karlovci), ko so bili Turki dokončno pregnani na Balkan in je vsa Ogrska bila dedno podrejena Habsburžanom. Totalna mestna požara 1648. in 1650. leta sta ne samo za dolga leta osiromašila meščane, ki so bili v okolici mesta manj premožni, ampak sta tudi mesto spravila skozi vrsto let v finančne težave in pasivnost. Tako je 1663 pod vplivom naliva padel večji del mestnega obzidja blizu grada. Ker je magistrat kar pet let odlašal s postavitvijo zida,⁷⁴ ga je zgradil graščak grof H. Khiszl na svoje stroške in ga celo priključil svojemu gradu. Leta 1664 se je v mestu za stalno nastanila vojaška posadka in v letih 1680—1681 je kuga močno razredčila mestno prebivalstvo, kar je podjetnost mestnega vodstva hromilo. Sicer je 1683 dunajska vlada zadnjikrat opozorila tudi štajerska mesta, da naj se pripravijo na možno turško obleganje, toda iztek naslednje avstrijsko-turške vojne in posledice mestnega požara avgusta 1700 so zopet preusmerile aktivnost mestnega vodstva. Po omenjeni dedni poklonitvi mesta vladarju 1726 je to začelo gospodarsko zopet napredovati in da je mestno vodstvo deloma le skrbelo za mestne utrdbe, pove P. Schlosserjeva vest iz 1729. leta, da so Mariborčani tedaj držali mestno obzidje in utrdbe v njem v urejenem stanju. Za leto 1765 poroča sodobni zgodovinar Aqil. Jul. Cäsar, da je Maribor še opremljen z jarkom, obzidjem in utrdbami v njem. Po ukinitvi utrdbenega stanja je v Mariboru dokaj hitro potekalo rušenje obzidja in njegovih stolpov ter zaspavanje obzidnega jarka: Izraz rabota, ne robota, pa je kmetskemu prebivalstvu v Podravju ostal znan.

OPOMBE

1. F. Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku, knj. V, 1928, št. 154, 462, 506. Tudi v J. Mlinarič, Gradivo za zgodovino Maribora, 1. zvezek, 1976, št. 47, 60, 63 (v nadaljevanju GZM). — 2. GZM I/85, I/86. — 3. F. Kos, Gradivo IV/88, 105; H. Pirchegger, Geschichte der Steiermark, Bd. 1, 1936, str. 163. — 4. F.

Kos, Gradivo IV/659; tudi GZM I/11. — 5. F. Kos, Gradivo IV/854 (GZM I/34) in V/122 (GZM I/46). — 6. F. Kos, Gradivo IV/716 (GZM I/15) od 1185 in IV/761 (GZM I/21) od 1189. leta. — 7. F. Kos, Gradivo III/408. — 8. Prav tam. — 9. F. Kos, Gradivo, V/829 (GZM I/69). — 10. Prav tam. — 11. A. Dopsch, Die landesfürstlichen Gesamturbare der Steiermark aus dem Mittelalter, 1910, str. 60. — 12. L. Haupmann, Mariborske studije. Rad Jugoslavenske akademije, knj. 260, 1938, str. 82. — 13. H. Wengert, Die Stadtanlagen in der Steiermark, 1932, str. 12, 73. — 14. Morda Urk. 3382 Landesarchiv Graz. — 15. J. Zahn, Ortsnamenbuch der Steiermark in Mittelalter, 1893, geslo Marburg, zmes »alte Burg«. — 16. F. Kos, Gradivo IV, 470 (GZM I/3) »castrum Marchburg«. — 17. R. G. Puff, Marburg in der Steiermark, II, 1847, str. 40. — 18. C. Schmutz, Historisch-topographisches Lexicon von Steiermark, II, 1822, str. 490. — 19. H. Pirchegger, Gesch. d. Stmk., I, 1936, str. 367. — 20. F. Baš, Maribor, Geografski vestnik II, 1926, str. 66. — 21. Pojem oppida glej v H. Planitz, Die deutsche Stadt im Mittelalter, 1954, str. 232, 234. — 22. F. Kos, Gradivo IV/779 (GZM I/27). — 23. Po M. Schlosserju, Marburg an der Drau als Festung, Zeitschrift des Historischen Vereins für Steiermark, 33, 1940, str. 15. — 24. Prav tam, str. 50. — 25. H. Ebner, Das Städtewesen in der Steiermark am Ausgang des Mittelalters, v zborniku W. Rausch, Die Stadt am Ausgang des Mittelalters, 1974, str. 320. — 26. M. Planitz, Die deutsche Stadt im Mittelalter, str. 118, 251—253. — 27. H. Pirchegger, Der Besitz der Kärntner Klöster und Pfarren in der Steiermark, Carinthia I, 151, 1961, str. 516. — 28. Monumenta historica ducatus Carinthiae, VII, 1961, 275, 276 (GZM II/108, 109). — 29. Monumenta historica ducatus Carinthiae, VIII, 1963, 286 (GZM III/36). — 29a. Mestna knjiga Maribora, pag. 2 b, privilegij vojvode Rudolfa IV. o zazidavi mestnih pogorišč. — 30. H. Pirchegger, Marburg in alter Zeit. Zbornik Fr. Hausmann, Südsteiermark, 1925, str. 344. — 31. R. Puff, Marburg in der Steiermark, II, 1847, str. 78—79. — 32. Landesarchiv Steiermark, 2968. — 33. Glej F. Khull, Eine alte Kriegsordnung der Stadt Marburg. Mitteilungen des Historischen Vereins für Steiermark, 45, 1897, str. 242. — 34. J. Wichner, Geschichte des Benediktinerstiftes Admont 1874—76, II, št. 277, leta 1284 (GZM II/56). — 35. B. Otorepec, Gradivo za zgodovino Ljubljane, III/1. — 36. Stmk. Landesarchiv. Urkunde 2920. — 37. R. Peinlich, Die ältere Ordnung und Verfassung der Städte in Steiermark 1879, str. 23. — 38. A. Muchar, Geschichte des Herzogthums Steiermark, VI, 1859, str. 315. — 39. H. Pirchegger, Marburg in alter Zeit, Alpenländische Monatsblätter 1924, str. 683. — 40. Landesarchiv Steiermark, Urk. 6541 b; B. Seuffert und G. Kogler, Die ältesten steierischen Landtagsakten, II, 1958. — 41. Prav tam. — 41a. R. Puff, Marburg in der Steiermark, II, str. 81. — 42. Landesarchiv Steiermark, Archiv der Stadt Marburg, Steuerbücher. — 43. H. Pirchegger, Marburg in alter Zeit. Alpenländische

Monatshefte, 1924, str. 683. — 44. J. Chmel, Monumenta habsburgica, I. Abt., 2. Bd., str. 836, Reg. MXVII. — 45. A. Muchar, Geschichte des Herzogthums Steiermark, VIII, str. 81. — 46. J. Chmel, Monumenta habsburgica, I. Abt., II. Bd., str. 715, Reg. DCXLIII. — 47. H. Pirchegger, Geschichte der Steiermark, Bd. II, str. 276. — 48. A. Muchar, Urkundenregesten für die Geschichte Innerösterreichs 1312—1500. V: Archiv für österreichische Geschichtsquellen, II, 1849, št. 198, 223, 406, 447 in 510. — 49. Landesarchiv Stmk., Patentreihe, letnik 1506. — 50. A. Muchar, Geschichte, VIII, str. 238. — 50a. H. Pirchegger, Geschichte, II, str. 346. — 51. H. Pirchegger, Geschichte, II, str. 374. — 52. A. Muchar, Geschichte, VIII, str. 390. — 52a. H. Pirchegger, Geschichte, II, str. 380. — 53. A. Muchar, Geschichte, VIII, 183 in H. Pirchegger, Landesfürst und Adel in der Steiermark, 3, 1958, str. 174. — 54. J. A. Kumar, Geschichte der Burg und Familie Herberstein, 1817, III, str. 133. — 55. Marchburg Land; glej reg. št. 1404 v G. Göth, Urkundenregesten für die Geschichte der Steiermark von 1252—1580, v Mitteilungen des Historischen Vereins für Steiermark, XIII, 1864. — 56. Krajevna določitev (redukcija) nemških naseljenih imen izvedena po Zahnovem Ortsnamenbuch der Steiermark im Mittelalter, 1893. — 57. Landesarchiv Steiermark. Stockurbar Marburg-Land, Bd. 43, št. 109. — 57a. A. Muchar, Geschichte, VIII, str. 398, 422. — 58. Landesarchiv Steiermark, Fond Marburg-Puff. — 59. R. Peinlich, Die ältere Ordnung und Verfassung der Städte in Steiermark, 1879, str. 23. — 60. Landes-

archiv Steiermark, Landtagshandlungen 1537—53. — 60a. R. Puff, Marburg II/109. — 61. I. Orožen, Das Bistum und die Diözese Lavant, I, 1875, str. 555—556. — 62. Landesarchiv Steiermark, Akti »Militaria-Befestigungen steiermärkischer Städte 1549—62, Abrechnungen der Gebäu zu Marchburg 1551—1559«. — 63. Landesarchiv Steiermark — Innerösterreichische Hofkammer Aktenrepertorium 1582/XI, št. 45. — 64. Landesarchiv Steiermark, Innerösterreichische Hofkammer Aktenrepertorien 1586/IV, št. 13 in 1584/VI, št. 56. — 64a. R. Puff, Marburg II/113. — 65. P. Schlosser, Maribor als Festung, Mariborer Zeitung, 236/1939. — 66. Landesarchiv Steiermark, Innerösterr. Hofkammer Aktenrepertorien: 1601/V, št. 5, 1603/IV, št. 38, 1608/II, št. 61. — 67. Maksimiliana 1514, fol. 43 a, b; Ferdinanda (I.) 1521, fol. 44 a, b; Ferdinanda II. 1598, fol. 52 a—53 a; Ferdinanda III. 1638, fol. 227 a—228 a. — 68. Mestna knjiga Maribora, fol. 295 a—297 b, poleg vaških sejmskih ob patronatskih dnevih na ozemlju mariborskega dežel-skega sodišča. — 69. F. Popelka, Geschichte der Stadt Graz, 1928, I, str. 351. — 70. Prav tam, str. 349, 362. — 71. P. Schlosser, Mariborer Lokalgeschichte. Mariborer Zeitung 1939, št. 236. — 72. P. Schlosser, Beiträge zur Geschichte Maribors, III. Minoritenkloster und Turm, Mariborer Zeitung, 29/1939; za Gradec R. Puff, Marburg II/189. — 73. P. Schlosser, Marburg an der Drau 1789, opomba 13, objavljeno v Deutsche Rundschau für Geographie, XXXVI, 1914, H. 10. — 74. R. Puff, Marburg II/147.

PRISPEVEK K RAZVOJU NOŠE V 17. STOLETJU NA SLOVENSKEM

GROBNI NAJDBI IZ BETNAVE PRI MARIBORU IN GRADU PRI SLOVENJEM GRADCU

ANDREJA VRIŠER

Večletno delo na področju kostumologije v mariborskem muzeju je doslej že pripeljalo do nekaterih raziskovalnih izsledkov, ki so bili objavljeni v strokovnih glasilih. V razpravah so bila zajeta predvsem oblačila 19. in 20. stoletja, samo okvirno pa nekaj starejših oblačilnih kosov. V resnici je v naši posesti le nekaj ostankov oblačil iz 17. in 18. stoletja, starejšega gradiva pa sploh ne premoremo.

Mariborski muzej si že od nastanka kostumske zbirke prizadeva, da bi zbirko spopolnil tudi z oblačili iz starejših obdobij. Do nedavnega so bili najstarejši predmeti v tej zbirki ostanki ženske in moške noše iz 17. stoletja iz grobne najdbe v Betnavi pri Ma-

riboru, odkrite leta 1939. V letu 1978 pa je muzej tem dokumentom pridružil še oblačilne ostanke iz druge grobne najdbe, prav tako iz 17. stoletja, ki jih je pridobil z raziskovalno akcijo na Gradu nad Slovenjim Gradcem.

Mimogrede naj povem, da so si z grobnimi najdbami pomagale že številne kostumske zbirke v svetu in da so mnoga, na ta način pridobljena oblačila v stalnih muzejskih razstavah (npr. v Bavarskem nacionalnem muzeju v Münchnu).¹

V nadaljevanju želim predstaviti oblačilne ostanke iz obeh omenjenih grobnih najdb, jih slogovno opredeliti in, kolikor je to mogoče, rekonstruirati nošo časa, iz katerega najdbe izvirajo, to je iz prve polovice 17. stoletja.